

Kamila Knol–Michałowska

Świadcowie cyberbullyingu : między obojętnością a reakcją

Dziecko Krzywdzone : teoria, badania, praktyka 12/1, 111-120

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Świadkowie cyberbullyingu – między obojętnością a reakcją

KAMILA KNOL-MICHAŁOWSKA

Institut Medycyny Pracy im. J. Nofera w Łodzi

Artykuł stanowi teoretyczną analizę potencjalnej roli świadków cyberbullyingu w powstrzymaniu aktów agresji poprzez udzielanie wsparcia ofiarom, dyscyplinowanie sprawców czy swoistą bierność. Wstępem do rozważań na temat możliwych działań świadków jest przedstawienie definicji i charakterystyki zjawiska cyberbullyingu oraz omówienie znaczenia aktywizacji świadków, jak również scharakteryzowanie specyficznej ich roli w kontekście agresji realizowanej online. Druga część artykułu poświęcona jest prezentacji wyników badań wybranych autorów uwzględniających obecność świadków w cyberbullyingu.

SŁOWA KLUCZOWE:

ŚWIADKOWIE, CYBERBULLYING, MŁODZIEŻ, SPRAWCY, OFIARY

1. Wstęp

Dla młodych ludzi internet stanowi element codzienności, miejsce, w którym kontaktują się ze znajomymi, realizują swoje pasje, czy wymieniają się poglądami. Jednak — tak jak w świecie offline — zdarzają

się przypadki agresywnego zachowania w cyberprzestrzeni. Od kilku lat definiowane i opisywane jest zjawisko cyberbullyingu oraz prowadzone są badania dotyczące tej swoistej formy agresji rówieśniczej mającej miejsce w sieci.

2. Cyberbullying – charakterystyka zjawiska

Zdefiniowanie cyberbullyingu wymaga odniesienia się do tego, czym jest tradycyjny bullying szkolny. Ten zaś definiowany jest jako powtarzające się fizyczne lub słowne wrogie, negatywne działania charakteryzujące się przewagą sił sprawcy nad ofiarą i wywołujące u ofiary negatywne emocje (Craig, Pepler, 2003 za: Pyżalski, 2012). Wskazuje się trzy cechy charakteryzujące bullying i odróżniające go od innych rodzajów agresji (Olweus, 1978 za: Pyżalski, 2012):

- 1) intencjonalność — sprawca podejmuje negatywne działanie celowe, z zamiarem skrzywdzenia kogoś;
- 2) powtarzalność — wrogie działanie trwa przez jakiś czas, a nie jest jedynie jednorazowym incydentem oraz
- 3) nierównowaga sił — sprawca jest w jakimś sensie silniejszy od ofiary; przewaga ta może wynikać np. z faktu, że sprawca jest silniejszy fizycznie, z liczebności grupy osób atakujących ofiarę, czy z in-

nych cech sprawcy, takich jak umiejętność szybszego ripostowania, wygadanie itp. (Pyżalski, 2011).

W przypadku cyberbullyingu również występują omówione powyżej trzy cechy z tą jednak różnicą, że wrogie zachowanie realizowane jest za pomocą nowoczesnych technologii komunikacyjnych. Jednak, jak zauważa Jacek Pyżalski (2012), z uwagi na występowanie nowych mediów, właściwości te mogą być odmiennie rozumiane. Zdaniem autora, w przypadku cyberbullyingu powtarzalność wynikać może z cech materiału zamieszczonego w sieci, który raz zamieszczony w cyberprzestrzeni pozostaje tam na długi czas, a możliwość jego skopionowania uniemożliwia jego trwałe usunięcie. W konsekwencji oznacza to, że ofiara podlega długotrwałej wiktymizacji. Przewaga sił sprawcy może natomiast wynikać z jego większych kompetencji w zakresie posługiwania się nowymi mediami (Pyżalski, 2012). Jeśli zaś chodzi o ostatnią cechę, to w przypadku cyberbullyingu bywa tak, że niektórzy sprawcy nieświadomie krzywdzą ofiarę i choć ich działanie jest celowe to intencja niekoniecznie jest zła (Pyżalski, 2012). Ma to miejsce np. w sytuacji, gdy sprawca zamieszcza w internecie fotomontaż zdjęcia ofiary w przekonaniu, że jest to zabawne.

Inną kwestią, w przypadku cyberbullyingu, jest kanał komunikacji, za pomocą którego odbywa się agresja. Sposób w jaki jest ona realizowana może przekładać się na odczucia ofiary i jej stan emocjonalny. W sytuacji, gdy wykorzystywany jest kanał komunikacji „jeden do wielu” wiktymizacja jest bardziej nasiloną (np. blog), ponieważ obecna jest tzw. niewidzialna publiczność (Boyd, 2007). Wzmocnione negatywne emocje ofiary wynikają z jej przeświadczenia, że świadkami jej poniżenia była znaczna ilość osób. Jak zauważa Pyżalski (2012) takie przekonanie może pojawić się u ofiary nawet wtedy, gdy nie ma to swojego odzwierciedlenia

w rzeczywistości, jednak nie ma ona możliwości sprawdzenia, ile osób widziało upokarzający ją materiał. Nieco mniej psychicznie obciążająca dla ofiary jest agresja realizowana za pomocą kanałów komunikacji „jeden do jednego”, w których nieobecna lub ograniczona jest niewidzialna publiczność. Jednak — jak podkreśla Pyżalski (2012) — warto pamiętać o tym, że nawet jeśli wykorzystywany jest kanał komunikacji „jeden do jednego” może on przekazać materiał czy treść rozmowy innym osobom lub w jego obecności mogą znajdować się inne osoby powiększające grono świadków lub sprawców agresji.

W prowadzonych analizach na temat cyberbullyingu podejmowany jest między innymi temat osób biorących w nim udział. Jednak zazwyczaj szeroko omawia się i analizuje rolę sprawcy oraz ofiary, a rzadziej porusza się kwestię obecności świadków. Jednak — podobnie jak w przypadku tradycyjnego bullyingu — mogą oni odgrywać ważną rolę, np. w moderowaniu zachowania sprawców czy w dostarczaniu wsparcia ofiarom. Wydaje się, że tym bardziej grupa ta powinna zostać uwzględniona, ponieważ jest najbardziej liczna. Badania przeprowadzone na grupie ponad 2 000 polskich gimnazjalistów pokazują, że wśród osób pełniących różne role w cyberbullyingu, blisko co piąty jest sprawcą (19,6%), 6,6% to ofiary, natomiast ponad 2/3 to osoby niezaangażowane, czyli świadkowie (67,9%) (Pyżalski, 2012).

Badania pokazują, że w przypadku tradycyjnego bullyingu 20–30% uczniów aktywnie zachęca sprawcę do kontynuowania ataków, mniej niż 1/3 uczniów decyduje się stanąć w obronie ofiary i podjąć próbę powstrzymania agresywnego zachowania, a 26–30% stara się nie angażować w sytuację i nie opowiada się po żadnej ze stron (Salmivalli, Lappalainen, Lagerpustz, 1998). Tymczasem — jak zauważają Claire F. Garandeanu i Antonius H.N. Cillessen (2006 za: Pyżalski, 2012) — postawy i zachowania młodych ludzi świadomych

tego, że w ich grupie występuje bullying nigdy nie są neutralne i mogą wzmacniać lub osłabiać zachowania sprawców.

Choć niewiele jest jeszcze badań analizujących zachowania świadków występujących online, na podstawie dotychczas przeprowadzonych zauważyć można, że rzadko podejmują oni działania w sytuacji, gdy obserwują niewłaściwe zachowania w sieci.

3. Rola świadków w tradycyjnym bullingiu i cyberbullingiu

Badania na temat roli świadków w przypadku tradycyjnego bullingiu pokazują, że odgrywają oni bardzo ważną rolę i w znaczący sposób mogą wpływać na zachowanie sprawców (Salmivalli, 1999; Thornberg i in., 2012). Christina Salmivalli (1999) omówiła kilka typów świadków bullingiu: osoby przyłączające się do agresywnego zachowania (*assistants*); osoby nieatakujące ofiary, ale w odpowiedzi na niewłaściwe zachowanie sprawcy przekazujące mu, czasem nawet nieświadomie, swoisty pozytywny komunikat zwrotny (np. poprzez przyglądanie się poczynaniom sprawcy, śmianie się), który zachęca go do dalszego agresywnego zachowania (*reinforcers*); osoby nieopowiadające się po żadnej stronie (*outsiders*), które jednak z uwagi na swoją obecność uczestniczą w bullingiu i dają sprawcy nieme przyzwolenie na dalsze atakowanie ofiary; osoby stające po stronie ofiary, broniące jej i starające się zatrzymać ataki agresji (*defenders*).

Choć opisane przez Salmivalli typy świadków agresji odnoszą się do tradycyjnego bullingiu, to analogicznie mogą one opisywać typy świadków cyberbullingiu. Tak zwani asystenci sprawcy będą zatem przyłączać się do niego i wspierać w realizowanych działaniach, np. również publikując ośmieszające ofiarę materiały w sieci. W przypadku osób wzmacniających sprawcę świadkowie mogą, np. oglądając zamieszczony przez niego materiał w sieci, podnosić liczbę wyświetleń, czy

W Polsce przeprowadzono badania, w których zapytano blisko 600 gimnazjalistów o to, z jakimi konsekwencjami spotkali się w sytuacji, gdy zachowali się w internecie niewłaściwie. Tylko jeden raz z krytyką ze strony innych użytkowników sieci spotkało się niecałe 7% respondentów, natomiast prawie 70% ani razu nie doświadczyło tego rodzaju konsekwencji (68,38%) (Knol, 2012).

wstawiać pod zamieszczonym przez sprawcę materiałem pozytywny komentarz na jego temat. Tego rodzaju świadkami mogą być np. osoby przeglądające dla zabawy strony internetowe, na których zamieszcza się ośmieszające kogoś materiały. Z kolei outsiderzy nie będą stawać po żadnej ze stron i jedynie biernie przyglądać się będą sytuacji. W tym przypadku z jednej strony stanowią oni element niewidzialnej publiczności, której obecność potęguje negatywne uczucia ofiary. Z drugiej zaś strony ich bierność i niepodjęcie żadnych działań może przyczynić się do niepowiększenia grona niewidzialnej publiczności, ponieważ nie będą przekazywać dalej upokarzającego ofiarę materiału. W każdym razie ich obecność nigdy nie pozostaje obojętna. Z kolei obrońcy stawać będą po stronie ofiary i dążyć do zatrzymania aktów agresji, np. kontaktując się z prześladowcą i komunikując mu, że nie zgadzają się na takie traktowanie ofiary.

Stawanie w obronie ofiary stanowi jeden z najbardziej skutecznych sposobów powstrzymania agresji, jednak świadkowie rzadko decydują się na podjęcie takiego działania, nawet jeśli identyfikują zachowanie sprawcy jako niewłaściwe (Hawkins, Peller, Craig, 2001). Dlatego wydaje się, że grupa ta powinna być uwzględniana w działaniach profilaktycznych i interwencyjnych tym bardziej, że w przypadku cyberbullingiu ma ona specyficzny charakter.

4. Specyfika świadków cyberbullyingu

Specyfika roli świadków cyberbullyingu wynika z kilku przyczyn. Pierwszą z nich są m.in. cechy materiału zamieszczonego w sieci, omówione przez Danah Boyd (2007). Cechy te to trwałość, wyszukiwalność i kopiowalność. Oznaczają, że materiał zamieszczony w sieci może być z łatwością odnajdywany poprzez wpisanie w wyszukiwarkę internetową odpowiedniego hasła opisującego dany materiał (tzw. tag), pozostaje tam na bardzo długo, a możliwość jego usunięcia może być utrudniona choćby z uwagi na fakt, że może on być kopiowany i zamieszczany na kolejnych stronach internetowych lub przekazywany innym osobom. Kolejną cechą omówioną przez autorkę jest tzw. niewidzialna, nieograniczona publiczność. Oznacza to, że dostęp do danego materiału zamieszczonego w sieci ma niezliczona grupa, trudnych do zidentyfikowania osób — świadków agresji. W przypadku tradycyjnego bullyingu, rozgrywającego się poza internetem, liczba i tożsamość świadków była możliwa do ustalenia przez ofiarę. Tymczasem w przypadku cyberbullyingu, z jednej strony ofiara — nie wiedząc dokładnie, kto widział ośmieszający ją materiał i jednocześnie będąc świadoma, że osób tych może być niezliczona liczba — w spotęgowany sposób odczuwa negatywne emocje. Z drugiej strony niewidzialna publiczność to rzesza osób przyglądająca się niewłaściwemu zachowaniu, za które sprawca niekiedy w żaden sposób nie ponosi kary. Młodzi ludzie mogą wyrobić sobie w ten sposób przekonanie, że będąc agresywnym w sieci można pozostawać bezkarnym. Mogą również nabrać przeświadczenia, że skoro nikt nie reaguje i nie zwraca uwagi sprawcy, to jego zachowanie nie jest niewłaściwe. Częste obserwowanie tego typu zjawiska może zaś prowadzić do swoistego znieczulenia, desensytyzacji, oznaczającej, że czyjaś krzywda widziana przez świadka nie będzie budzić u niego żadnych reakcji emocjonal-

nych, np. współczucia. Co więcej, podkreśla się, że obserwowanie agresywnego zachowania w znaczący sposób wpływa na kondycję psychiczną jego świadków (Rivers, Po-teat, Noret, Ashurst, 2009 za: Freis, Gurung, 2013). Z trzeciej zaś strony, niewidzialna publiczność stanowi ogromną grupę osób, które potencjalnie mogą odegrać pozytywną rolę w powstrzymaniu cyberbullyingu, zapewnieniu wsparcia ofierze czy zdyscyplinowaniu sprawcy. Z tego również względu powinna być ona uwzględniana w działaniach edukacyjnych.

Drugą przyczyną specyficznej roli świadków w cyberprzestrzeni jest brak komunikacji niewerbalnej, a przez to brak możliwości obserwacji reakcji ofiary i wysyłanego przez nią komunikatu zwrotnego na temat jej samopoczucia, przeżywanych emocji. Skutkować to może niedocenianiem przez świadka powagi sytuacji, obniżeniem empatii, a w konsekwencji jego biernością.

Trzecim czynnikiem kształtującym rolę świadka w przypadku cyberbullyingu jest anonimowość. Rozumiana jest ona w tym przypadku jako możliwość ukrycia swej prawdziwej tożsamości i posługiwanie się np. nickiem. Niekiedy może mieć to pozytywny skutek. Internauci przekonani, że nie zostaną zidentyfikowani i nie narażą się tym samym na odwet ze strony sprawcy mogą chętniej podejmować działanie w sytuacji, gdy są świadkami agresji w sieci. Z drugiej jednak strony, możliwość swoistego ukrycia się niekiedy nie mobilizuje do działania. Przykładowo, gdy świadek i ofiara znajdują się dobrze offline (np. chodzą do tej samej klasy), ale w internecie świadek ten posługuje się nickiem, nie pomagając ofierze nie naraża się na zarzuty ofiary dotyczące braku pomocy. W świecie offline, obserwując ataki skierowane do znajomej osoby i wiedząc, że ofiara widzi brak reakcji, świadek może czuć wewnętrzny przykrymus, potrzebę podjęcia interwencji.

Czwartą przyczyną jest zjawisko rozproszenia poczucia odpowiedzialności. Opisane ono zostało przez czeskie badaczki (Machackova, Dedkova, Sevcikova, Cerna, 2013) i oznacza, że osoba będąca świadkiem agresji w sieci, nie wiedząc jak wiele osób znajduje się w grupie świadków (omówionej powyżej obecności tzw. niewidzialnej publiczności) i często nie znając sposobów ich reakcji, podlega tzw. efektowi świadka. Jego skutkiem może być niepodjęcie przez niego żadnych działań wspierających ofiarę. Zdaniem autorów, efekt ten może powstać nawet w sytuacji, gdy świadek jest sam przed monitorem komputera, ponieważ jest on przekonany, że wielu innych internautów ogląda dany materiał w sieci i być może ktoś już zareagował. W związku z tym wykazuje on mniejszą skłonność do stawiania w obronie ofiary (Machackova i in., 2013).

Piątą, specyficzną cechą charakteryzującą świadka cyberbullyingu jest fakt, że bardzo łatwo może się on stać sprawcą agresji (Kowalski, 2008). Granica między tymi rolami jest bardzo łatwa do przekroczenia. Ma to miejsce np. w sytuacji, gdy natrafiając w internecie na ośmieszający jakąś osobę materiał świadek przekazuje link do niego kolejnej osobie. Zazwyczaj tak postępujący świadek rzadko ma poczucie, że robi coś złego i w ten sposób staje się sprawcą. Zwykle tłumaczy to sobie w ten sposób, że to nie on przygotował ośmieszający materiał czy zamieścił go w sieci. W internecie bardzo łatwo jest przekroczyć tę granicę, chociażby z uwagi na fakt niemożności zobaczenia reakcji ofiary, np. wyrazu twarzy okazującego smutek. Niewerbalna komunikacja ofiary może jednoznacznie zdefiniować jej stan emocjonalny i pobudzać świadka do refleksji przed podjęciem

decyzji o tym, co zrobi z posiadanym materiałem na jej temat. Warto zauważyć również, że z większą swobodą przychodzi przekazanie np. ośmieszającego kogoś materiału i tym samym przejście od roli świadka do roli sprawcy w sytuacji, gdy ofiara nie jest znana świadkowi, a z takimi przypadkami mają oni prawdopodobnie najczęściej do czynienia. Tym bardziej, że w internecie znajduje się znaczna ilość stron i portali internetowych prezentujących materiały ośmieszające i upokarzające innych ludzi. W takich sytuacjach świadek po pierwsze może nie czuć się zobligowany do podjęcia działań wspierających ofiarę, a po drugie może być przekonany, że dalsze przekazanie materiału nie jest działaniem negatywnym, czyniącym go wtórnym sprawcą agresji.

Ostatnią właściwością specyficzną roli świadków agresji w sieci jest to, że mimowolnie mogą oni pozytywnie oddziaływać na sprawcę, np. w sytuacji, gdy otrzymują link do jakiegoś materiału, otwierają go (czasami nawet nie wiedząc, co się w nim znajduje) i tym samym zwiększają liczbę wyświetleń tej strony. Rosnąca liczba odsłon może stanowić cel i źródło satysfakcji dla sprawcy, niezależnie od tego czy w prywatnej opinii widza materiał ten został oceniony pozytywnie czy negatywnie. Negatywna ocena zachowania sprawcy pozostaje z reguły niewidoczna dla sprawcy, jak i dla innych osób, również pełniących rolę świadków, oglądających dany materiał.

Wobec tak specyficznego roli świadka cyberbullyingu oraz możliwości jego wpływu na sytuację zarówno sprawcy, jak i ofiary różnorodnie rozpatruje się działania, jakie może on podjąć wobec zaobserwowanych ataków agresji w sieci.

5. Dylemat – reagować czy nie?

Niektórzy badacze uważają, że w przypadku nie tylko cyberbullyingu, ale wszelkiego rodzaju agresji, brak reakcji świadków

wspiera sprawcę i daje ciche przyzwolenie lub stanowi niekiedy nawet zachętę do kontynuowania agresji, a ich bierność może ne-

gatywnie wpływać na całą sytuację (Machackova i in., 2013). Z kolei aktywne wspieranie ofiary czy okazywanie dezaprobaty sprawcy może przyczynić się do zatrzymania agresji (Macklem, 2003 za: Machackowa i in., 2013). Co więcej — okazywanie wsparcia i sympatii ofierze, a antypatii sprawcy może pomóc tej pierwszej pokonać negatywne konsekwencje doświadczania agresji (Kowalski, Limber, Agatson, 2010), bo pozwala odczuć ofierze, że nie jest ona pozostawiona samej sobie i może liczyć na pomoc ze strony innych osób. Mimo to świadkowie często pozostają bierni, nawet jeśli oceniają dane zachowanie jako niewłaściwe. Dlatego niektórzy badacze twierdzą, że w przypadku cyberbullyingu reakcja powinna być wyrażona wprost. Wsparcie udzielone ofierze, czy dezaprobatą okazaną sprawcy powinny być widoczne i jednoznaczne. W przeciwnym razie pozostaną niezauważone, a agresywne zachowanie nie zostanie przerwane i będzie trwało nadal (Machackova i in., 2013). Stephanie D.

Freis i Regan A.R. Gurung (2013) stwierdzają ponadto, że chociażby z uwagi na negatywny wpływ obserwacji agresji na jej świadków ważne jest promowanie prospołecznego sposobu reagowania w tego typu przypadkach.

Inni badacze twierdzą z kolei, że w przeciwieństwie do pożądanego w przypadku tradycyjnego bullyingu aktywnej obrony ofiary i karcenia sprawcy przez świadka, brak jego reakcji i niepodejmowanie żadnych działań może być jednym ze sposobów przerwania cyberbullyingu i w pewnym stopniu uznane być może za działanie pozytywne (Barlińska, Szuster, Winiewski, 2013). Taki pozytywny skutek ma miejsce np. w sytuacji, gdy świadek — otrzymując link do ośmieszającego kogoś materiału — nie decyduje się na przesłanie go kolejnej osobie. W ten sposób przyczynia się do niepowiększania grona niewidzialnej publiczności i ograniczania negatywnych skutków niewłaściwego zachowania sprawcy.

6. Rodzaje reakcji świadków cyberbullyingu

Wydaje się, że sposobów, w jaki mogą reagować świadkowie cyberbullyingu jest bardzo dużo. Z jednej strony mogą się one odnosić do działań skierowanych wobec sprawcy, z drugiej dotyczyć mogą ofiary. W przypadku tych pierwszych młodzi ludzie mogą np.: otwarcie, tak by widzieli to inni internauci, okazać dezaprobatę dla zachowania sprawcy (np. dodając krytyczny komentarz pod zamieszczonym przez niego materiałem); w prywatnej wiadomości przesłać sprawcy krytyczną opinię na temat jego zachowania i uświadomić mu, że jego zachowanie jest niewłaściwe; poinformować administrację portalu, w którym zamieszczony został materiał, prosząc o jego usunięcie lub zawieszenie w prawach użytkownika i czasowe uniemożliwienie korzystania z portalu (tzw. ban konta). W przypadku działań

na rzecz ofiary świadek może: udzielić jej wsparcia, pocieszyć; jeśli to możliwe udzielić porad i wskazówek dotyczących dostępnych sposobów postępowania, np. w jaki sposób można usunąć ośmieszający materiał czy do kogo można zwrócić się z prośbą o pomoc; dodać pozytywny komentarz pod materiałem wspierający ofiarę. Wsparcie ofiary może również polegać na ujawnianiu sprawy oraz zaangażowaniu innych osób w rozwiązanie problemu, np. rodziców czy nauczycieli (Pyżalski, 2012). Oddzielną kategorią możliwego sposobu zachowania się świadka jest jego bierność i niepodejmowanie przez niego żadnych działań. Choć reakcja ta jest w dalszym ciągu dyskutowana i rozpatrywana pod względem zarówno skuteczności, jak i moralności, nie należy jej pomijać, opisując możliwe sposoby reakcji świadka cyber-

bullyingu. Tak jak wspomniano wcześniej, może być to niekiedy zachowanie pożądane, przyczyniające się do zatrzymania powiększania się niewidzialnej publiczności (Barlińska i in., 2013).

Freis i Gurung (2013) zbadali grupę 34 studentek w wieku 18–23 lata, aranżując sytuację, w której są one świadkami agresywnej wymiany zdań na Facebooku i przeanalizowali podjęte przez nie sposoby reakcji. Respondentki w każdej chwili mogły przerwać udział w konwersacji. Badacze zauważyli, że w przypadku 90,6% badanych podjęto jakąś formę interwencji, 43,8% badanych studentek w pewnym momencie zrezygnowało z udziału w dalszej konwersacji. Spośród osób, które zdecydowały się interweniować połowa zmieniła temat, 15,6% pocieszało ofiarę, a prawie ⅓ zaatakowało sprawcę (59,4%).

Czeskie badaczki (Machackowa i in., 2013) analizowały, w jaki sposób świadkowie wspierali ofiary cyberbullyingu należące do grona znajomych ze szkoły. W tym celu zbadali grupę ponad 2 000 czeskich uczniów w wieku 12–18 lat z 34 szkół. Wśród analizowanych zachowań najczęściej miało miejsce: zachęcanie ofiary do ignorowania sprawcy (54,5%); pocieszanie ofiary (54,2%); mówienie ofierze, że niezależnie od tego, kto jest sprawcą nie warto się tym przejmować (53,3%); okazywanie współczucia (51,3%); zajmowanie ofiary czymś innym, by nie myślała o tym, co się stało (40,3%); zachęcanie do opowiedzenia o tym, co się stało komuś, kto może pomóc (36,4%); poradzenie w jaki sposób technicznie można powstrzymać ataki agresji (34,6%).

Australijscy badacze (Thomas, Falconer, Cross, Monks, Brown, 2012) — chcąc uzyskać odpowiedź m.in. na pytanie o to, jakie działania podjęliby młodzi ludzie będący świadkami cyberbullyingu wobec sprawcy czy ofiary — przeprowadzili wiele badań.

Jedno z nich polegało na zainicjowaniu w internecie dyskusji poprzez zamieszczenie tam następujących pytań: czy widząc, że ktoś jest ofiarą cyberbullyingu zareagowałbyś? Co byś zrobił i dlaczego? Jeśli nie zrobiłbyś nic, to dlaczego? W dyskusji wzięło udział 277 osób w wieku 13–17 lat. Jakościowa analiza wypowiedzi¹ pozwoliła na wyodrębnienie kilku kategorii reakcji, które odnosiły się zarówno do sprawcy, jak i ofiary cyberbullyingu. W odniesieniu do sprawcy uczniowie deklaruowali, że:

- 1) poprosiliby go o zaprzestanie swojego zachowania:
Gdybym był świadkiem cyberbullyingu, powiedziałbym przede wszystkim tej osobie, by się odczepiła.
- 2) jeśli sytuacja byłaby poważna poinformowaliby kogoś z dorosłych o zaistniałej sytuacji:
Poinformowałbym policję, by wyśledziła, kto jest sprawcą.
- 3) poinformowaliby sprawcę, że to, co robi jest cyberbullyingiem, ponieważ może nie być tego świadomy:
Jeśli znałbym sprawcę agresywnego zachowania w sieci porozmawiałbym z nim o tym, jak bardzo jego zachowanie może krzywdzić drugą osobę.

Jeśli zaś chodzi o zachowania wobec ofiary, wyodrębniono następujące grupy zachowań:

- 1) zachęcanie ofiary do poinformowania kogoś dorosłego o zaistniałej sytuacji albo samodzielne zgłoszenie incydentu;
- 2) wspieranie ofiary, zaoferowanie swojej pomocy:
Uważam, że bardzo ważne jest, by być przy tej osobie, by czuła, że niezależnie od tego, co się stało nie była samotna i miała potrzebne wsparcie.
- 3) poinformowanie właściciela danego portalu/strony internetowej o sytuacji;

¹ Cytaty w tłumaczeniu autora.

- 4) poradzenie zablokowania sprawcy, który przesłał nieprzyjemne wiadomości;
- 5) sugerowanie zignorowania sprawcy;
- 6) namawianie do zrobienia kopii otrzymanych wiadomości czy ośmieszających materiałów;
- 7) nakłanianie do rezygnacji na jakiś czas z korzystania z danego kanału komunikacji, poprzez który odbywa się agresja;
- 8) zachęcanie ofiary do skontaktowania się ze sprawcą i poproszenie go o to, by zaprzestał swojego działania;
- 9) zachęcanie ofiary do poinformowania przyjaciela, kogoś bliskiego o zaistniałej sytuacji;
- 10) sprawdzenie lub zmiana ustawień prywatności.

Dodatkowo przeprowadzone zostały badania fokusowe (Thomas i in., 2012), w których wzięło udział 82 australijskich uczniów w wieku 13–16 lat. Na ich podstawie wyodrębniono następujące kategorie możliwych działań świadków:

- 1) w przypadku bardzo poważnych sytuacji — powiadomienie policji;
- 2) powiadomienie kogoś dorosłego;
- 3) pomoc ofierze w zawiadomieniu administracji danego portalu, zablokowaniu

sprawcy lub usunięciu obraźliwych czy ośmieszających materiałów:

Na Facebooku jest możliwość zgłoszenia nadużycia (można zgłosić wystąpienie obraźliwych komentarzy czy osoby zachowujące się niewłaściwie) lub jeśli więcej osób zgłosi nadużycie Facebook, może usunąć konto tego użytkownika i nie będzie on mógł się ponownie zarejestrować.

- 4) zachęcanie pewnych siebie i odważnych świadków do powiedzenia sprawcy twarzą w twarz lub za pośrednictwem internetu, by zaprzestał stosowania agresji;
- 5) wspieranie ofiary poprzez pocieszanie jej czy bycie przy niej i słuzenie rozmową;
- 6) ignorowanie, niewtrącanie się:

Wiele osób ignoruje takie sytuacje, ponieważ uważa, że jest to sprawa między sprawcą a ofiarą. (...). Część uczniów stwierdziła przy tym jednak, że niereagowanie jest tak samo złe jak bycie sprawcą cyberbullyingu – mówili, że nie można po prostu siedzieć z boku i tylko się przyglądać, kiedy komuś dzieje się krzywda. Pozwalasz wtedy, by sytuacja stała się jeszcze gorsza. Jesteś tak samo zły jak osoba, która stosuje agresję w sieci”.

7. Podsumowanie

Świadkowie mogą odegrać bardzo ważną rolę w powstrzymaniu ataków agresji, z pewnością warto więc uwzględnić ich rolę i kierować także do nich działania edukacyjne. Tym bardziej, że obecnie jest to grupa niedoceniona w działaniach profilaktycznych i interwencyjnych.

W działaniach edukacyjnych skierowanych do tej grupy szczególne miejsce powinno zajmować wyposażenie ich w wiedzę na temat możliwych do podjęcia kroków. Analizując wyniki przeprowadzonych dotychczas badań, które uwzględ-

niały rolę świadków cyberbullyingu, warto m.in. omówić możliwość udzielenia ofierze wsparcia emocjonalnego — pocieszenia jej, wysłuchania, okazania współczucia. Ponadto ważne może być także dostarczanie uczniom informacji na temat osób czy instytucji, które posiadają fachową wiedzę, do których można zgłosić się z prośbą o pomoc czy wyposażenie ich w wiedzę i umiejętności technicznego radzenia sobie z problemem np. usuwania ośmieszających materiałów, zachowania dowodów czy zablokowania sprawcy.

Realizując działania edukacyjne skierowane do świadków, warto zaznaczyć, że podejmowane przez nich kroki powinny być adekwatne do sytuacji, z jaką mają oni do czynienia. Nie każde z omówionych działań będzie możliwe do zastosowania w każdej sytuacji. Jak np. zauważyli sami respondenci, powiadomienie policji powinno mieć miejsce w sytuacjach bardzo poważnych, a z kolei ignorowanie sprawcy niekiedy może okazać się niewystarczające.

Biorąc pod uwagę swoiste cechy materiału zamieszczonego w Internecie i konsekwencje, jakie wiążą się z tym dla ofiary, jak rów-

niez specyfikę roli świadków cyberbullyingu, bardzo ważne jest uwzględnianie tej grupy w prowadzonych działaniach profilaktycznych i interwencyjnych. Z edukacyjnego punktu widzenia przede wszystkim powinno się promować proaktywne działania świadków, gdyż ich bierność może niekiedy nie wystarczyć do zatrzymania ataków, a w niektórych przypadkach może nawet zachęcać do kontynuowania agresji. Jednak z uwagi na specyfikę internetu warto mówić także o tym, że niepodjęcie żadnego działania również może mieć pozytywne skutki dla ofiary.

Bibliografia

- Barlińska, J., Szuster, A., Winiewski, M. (2013). Cyberbullying among adolescent bystanders: Role of the communication medium, form of violence and empathy, *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 23, 37–51.
- Boyd, D. (2007). *Why youth (heart) social network sites: the role of networked publics in teenage social life* W: D. Buckingham (red.). *Youth, identity and digital media volume*, Cambridge: McArthur Foundation on Digital Learning, 119–142.
- Freis, S. D., Gurung, R.A.R. (2013). A Facebook analysis of helping behavior in online bullying, *Psychology of popular media culture*, vol. 2, no. 1, 11–19.
- Hawkins, D. L., Pepler, D. J., Craig, W. M. (2001), Naturalistic Observations of Peer Interventions in Bullying, *Social Development*, 10 (4), 510–525.
- Knol, K. (2012). *Świat bez zasad? – normatywność online*. W: J. Pyżalski (red.), *Cyberbullying. Zjawisko, konteksty, przeciwdziałanie* (151-184), Łódź: Wydawnictwo Naukowe WSP.
- Kowalski, R. M., Limber, S. P., Agatson, P. W. (2010). *Cyberprzemoc wśród dzieci i młodzieży*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Kowalski, R. M. (2008). Cyber Bullying: Recognizing and Treating Victim and Aggressor, *Psychiatric Times, Child & adolescent psychiatry*, Vol. 25, No. 11, 1–7
- Machackowa, H., Dedkova, L., Sevcikova, A., Cerna, A. (2013). Bystanders` support of cyberbullied schoolmates, *Journal of community & applied social psychology*, 23, 25–36.
- Macklem, G. L. (2003). *Bullying and teasing: Social power in children's groups*. New York: Kluwer Academic/Plenum.
- Pyżalski, J. (2011). *Agresja elektroniczna wśród dzieci i młodzieży*, Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Pyżalski, J. (2012). *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Rivers, I., Poteat, V. P., Noret, N., Ashurst, N. (2009). Observing Bullying at School: The Mental Health Implications of Witness Status, *School Psychology Quarterly*, 24(4), 211–223.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions, *Journal of Adolescents*, 22, 453–459.

- Salmivalli, C., Lappalainen, M., Lagerpötz, K. M. J. (1998), *Stability and change of behavior in connection with bullying in schools: a two-year follow up*. *Aggressive behavior*, 24, 205–218.
- Thomas, L., Falconer, S., Cross, D., Monks, H., Brown, D. (2012). *Cyberbullying and the Bystander Research Findings And Insights Report*. Sydney: *Child Health Promotion Research Centre*, Edith Cowan University for the Australian Human Rights Commission.
- Thornberg, R., Tenebaum, L., Varjas, K., Meyers, J., Jungert, T., Vanegas, G. (2012). *Bystander motivation in bullying incidents: to intervene or not to intervene?*, *Western Journal of Emergency Medicine*, vol. XIII, 3, 247–252.

Witnesses of cyberbullying – between indifference and response

The paper analyzes potential role of witnesses in moderating cyberbullying by supporting victims, disciplining the perpetrator, or being a bystander in the process of online aggressive behaviour. An introduction to the discussion about possible witnesses' actions is describing the definition and characteristics of cyberbullying, highlighting importance of activating this group and characterizing their specific role in cyberbullying. The second part of the article focuses on the presentation of results of several studies concerning participation of witnesses.

KEYWORDS:

WITNESSES, CYBERBULLYING, ADOLESCENTS, OFFENDERS, VICTIMS

CYTOWANIE:

Knol-Michałowska, K. (2013). Świadkowie cyberbullyingu – między obojętnością a reakcją. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12(1), 111–120.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska.